

Anders Lavrsen og Lundby-kredsen.

Af Carl Trock.

Der har vel før været skrevet om den såkaldte Lundby-kreds¹, som indtager en egen stilling under den megen uro og gæring, som prægede grundtvigske kredse efter 1870, fremkaldt af stærk opposition mod såvel kirkelige som politiske forhold². Et samtidigt og mere nuanceret billede skal gives gennem den samling breve³ til biskop Swane i Viborg⁴, som aftrykkes nedenfor. Den belyser tillige såvel spændingen mellem lægfolk og præster i den grundtvigske lejr, som en række ikke grundtvigske præsters holdning overfor kredsen.

I.

Folkene i Lundby var de første i den grundtvigske lejr, som rejste kravet om at få en »ulærd« mand til præst. Lundby højskole midtvejs mellem Løgstør og Nibe havde siden 1873 udviklet sig til et samlingssted for de grundtvigske på egnen. Kredsen, som samledes der, syntes at

¹) I »Den grundtvigske Bevægelse i Vesthimmerland« (1912) har A. Bobjerg skrevet udfra indsamlet erindringstof og tidsskrifter; kortere omtale af optakten i Lundby findes bl. a. i Fr. Nygard »Offentlig Redegørelse for det kirkelige Vennemøde i Askov den 2—4 August 1881« (1882) og Anders Pontoppidan Thyssen »Den nygrundtvigske Bevægelse I« (1958) 272, her kildeangivelser.

²) Om udbruddet af det grundtvigske lægmandsoprør og sammenblandingen med præsternes kamp for større kirkelig frihed, jfr. Pontoppidan Thyssen, anf. skr. 268 ff.

³) Fra »Ujournaliserede breve til biskop Swane 1877—84«, Viborg bispearkiv, LA for Nørrejylland.

⁴) H. J. Swane, biskop over Viborg stift fra 1878.

have stået i et vist modsætningsforhold til den øvrige befolkning, som så skævt til de grundtvigske, ja kunde slå dem i hartkorn med sekterere. Brevene her omtaler ikke forholdet til sognepræsten i Farstrup-Lundby Hans Madsen Ruhweder⁵, men han har utvivlsomt bidraget sit til at fjerne kredsen fra folkekirken⁶. — Kirkeligt havde kredsen først ordnet sig ved at løse sognebånd til grundtvigske præster på egnen, især til V. Koch i Løgstør⁷. Men fra midten af 70'erne meldte tanken sig om at danne valgmenighed; efterhånden indså man dog, at det magtede man ikke økonomisk, og ønskerne samlede sig om at få højskoleforstander Anders Lavrsen som præst. Lavrsen havde tidligere været colportør for Indre Mission, men var gået over i den grundtvigske lejr, og det var væsentligst ham der havde samlet kredsen; han holdt da også stadig kristelige møder ved siden af sin højskolevirksomhed.

Først syntes Lavrsen at have været imod den plan, vel betænkelig ved at prisen måtte blive, at de trådte ud af folkekirken. Betænkelighederne syntes efterhånden at være taget af, og sidst på året 1880 tog man fat på at føre planerne ud i livet; ikke helt afklaret var det vel endnu for kredsen, om det kom til at betyde, at man måtte danne en frimenighed, eller om en sådan frihed kunde vindes indenfor folkekirken.

Der indvarsledes offentligt til »Menighedsmøde« på højskolen den 27 december 1880, hvor »frimenighedssagen« skulde forhandles⁸. De grundtvigske præster, som kredsen følte sig knyttet til, fik ikke nogen særlig indbydelse, ja syntes bevidst at være holdt udenfor. I hvert fald var Jungersen

⁵) Sognepræst 1875—13/2 83. R. syntes at have været højst ejendommelig; om fortrædeligheder og vanskeligheder, han voldte saavel provst som biskop, vidner et læg blandt brevene til biskop Swane.

⁶) jfr. Knud Thøgersen: Træk af et langt Livs Oplevelser (1931), 108.

⁷) V. Koch, sognepræst i Kornum-Løgsted-Løgstør 1873—83. — Også Fr. Jungersen, sognepræst i Blære-Ejdrup 1877—81, hørte til kredsens venner.

⁸) Højskolebladet 26/11-80, 861.

så dårligt underrettet, at han troede mødet drejede sig om oprettelsen af en valgmenighed — de hed i daglig tale frimenigheder. Koch syntes at have været tilstede ved dette møde og der bestemt have sagt fra overfor planerne (jfr. brevene nr. 3 og 5). Mødet bestemte, at man igen skulde samles og drøfte sagen videre⁹.

Den 15 februar 1881 afholdtes så det næste møde. Heller ikke hertil var de grundtvigske præster på egnen indbudt — deres stilling kendte man for godt — men præster mere langvejs fra, som man håbede havde mere sympati for planerne, som den sønderjyske frimenighedspræst L. B. Poulsen¹⁰, valgmenighedspræst Rasmus Lund, Mors¹¹ og Søren Anker Møller fra Hanherred¹². Meningen var vel heller ikke på dette møde, at der skulde nås noget konkret resultat, men at overveje sagen og høre de indbudtes mening om den, for frimenighed vilde man ikke drive igennem, hvis den grundtvigske lejr iøvrigt var imod det. Spørgsmålet skulde derfor stå uafklaret og forelægges det grundtvigske møde i Askov, som var under forberedelse¹³; men kraftigere lød her talen om frimenighed på baggrund af stærk kritik mod folkekirken for al den usandhed, der var i den.

Alligevel blev endnu et møde afholdt, den 13 marts. Her var kun de indbudte, som vilde være med til frimenighed;

⁹) Det var virkelig frimenighed, man vilde, sagde Lavrsen klart, J. Jensen-Sønderup: Barndoms- og ungdomserindringer (1937), 62 f.

¹⁰) L. B. Poulsen, Bovlund havde udøvet forskellig højskolevirksomhed, 1879 ordineredes han af Corn. Appel, Rødding som selv som lægmand var blevet »privat« ordineret af Birkedal 1874.

¹¹) Rasmus Lund, der havde været præst for valgmenigheden på Mors siden 1871, stod midt i en kamp med de kirkelige myndigheder, som siden endte med, at hans anerkendelse fratoges ham jan. 1883, jfr. P. G. Lindhardt: Fem Aalborg-bisper (1954), 42 ff.

¹²) Søren Anker Møller havde som kapellan i Øsløs-Vesløs-Arup fra 1877 samlet en grundtvigsk kreds; foråret 1883 dannedes frimenighed i Klim med ham som præst, man vilde hævde en fri stilling indenfor folkekirken men uden den forpligtende officielle anerkendelse.

¹³) Om Askovmødet, jfr. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I (1950), 91 ff. og Pontoppidan Thyssen, anf. skr. 276 ff.

men sagen syntes at have vakt større betænkeligheder end sidst. Man bestemte sig her for at prøve en mellemvej ved at ansøge ministeriet om tilladelse til at indtage en exceptionel stilling, som en art frimenighed indenfor folkekirken. Et udvalg blev nedsat for at arbejde for en sådan løsning; men det fandt det senere uklogt at ansøge om denne stilling, og sagens afgørelse blev udskudt til efter Askov-mødet¹⁴.

1.

Kjære Hr Biskop!

Da jeg veed, at Deres Højærværdighed nærer varm Interesse for de Bevægelser i kirkelig Henseende, der foregaae i Deres Stift, og da jeg mener, at der bør gives Underretning om slige, saa tillader jeg mig at tilsende Dem følgende Meddelelser.

Efterat jeg i nogen Tid havde staaet i Correspondence med Pastor Lohmann besluttede jeg i Guds Navn at begynde med at virke for Hedningemissionen her i Provstiet; jeg bragte derfor denne Sag frem for vort Convent, som afholdtes her i Ulstrup i Novbr. f. A. og hvortil jeg havde indbudt et Par Præster, som ellers ikke ere Deltagere i Conventet. Alle Præsterne gik tilsyneladende med Glæde ind paa Sagen, og vi enedes om baade at begynde derpaa hver i sit Pastorat ved at bringe Oplysning om Hedningemissionen ind i vore Menigheder ved Bibellæsninger og ved at holde Missionsgudstjenester i vore Kirke[r] paa Hellig 3 Kongers Dag, samt endelig opfordre de øvrige Præster i Aars-Gislum og Slet Herreder til om muligen at faae en Kredsforening stiftet for ovennævnte 3 Herreder.

Ved vort næste Conventsmøde i Januar d. A. i Aars toges saa den endelige Bestemmelse om Dannelsen af en Kredsforening her; de vilde have valgt mig til Formand

¹⁴) Fr. Nygård, anf. skr. 56 og Lavrsen på Askovmødet, Højskolebladet 1881, 639: Ikke for at spørge, hvad de skulle gøre, men for at høre om vennekredsen var mild imod dem.

for samme; men da jeg ikke tiltroede mig tilstrækkelig Energi til ihærdig nok at virke for Sagens Fremme, modtog Provst Sørensen i Ranum Valget som Formand. Imidlertid har vi virket hver især i sin Kreds; jeg har holdt Missionsforedrag i 4 Kirker og her i Ulstrup Sogn er allerede en Indsamling sat igang, og 3 gifte Koner i Hvorvarp sørge med Interesse og Glæde for Indsamlingen, som er godt begyndt. Saaledes haaber jeg at Sagen med Guds Hjælp nok vil vinde Fremgang her paa Egnen og tjene baade til Missionssagens Fremme og tillige til Guds Riges Fremme iblandt os selv.

Men der er ogsaa en anden Bevægelse her paa Egnen vel ikke her i Provstiet, men paa Grændsen heraf i Slet Herred ogsaa berørende nogle her i Pastoratet. Deres Højærværdighed veed jo nok, at der for største Delen udgaaende fra Lundby Folkehøjskole ved tidligere Colportør, nu Folkehøjskoleforstander Lavrsen har været en Deel Bevægelse i grundtvigsk Retning med Sognebaandsløserne til Pastor Koch i Løgstør. Nu er denne Bevægelse ved at gaae noget videre; der har været holdt flere Møder paa Lundby Folkehøjskole, og — jeg beretter efter hvad der er mig fortalt — nu arbejde de meget ivrig for at faae oprettet en Frimenighed og faae valgt Lavrsen til deres Præst; man sige, at de have tænkt dem Sagen realiseret paa følgende Maade. Appel skal have ordineret en Poulsen nede i Slesvig; denne sidste har været her, og det skal være Tanken at han saa skal indvie Lavrsen til Præst og der skal saa bygges en Kirke i Lundby¹⁵. Jeg maa atter bemærke, at jeg kun beretter efter hvad der er mig fortalt. Selve Deltagerne ere ligeoverfor Udenforstaaende temmelig tavse; men efter Sigende skal Pastor Jungersen, Blære — jeg er ganske vis paa som Modstander af Sagen — og Gregersen i Ullits¹⁶, som tavs Tilhører have været tilstede ved det sidst afholdte Møde¹⁷, og nærmere Underretning om Sagen maa derfor

¹⁵) jfr. Poulsen til R. Lund 26/1-81 (Frimenighedens arkiv, Mors).

¹⁶) H. G. Gregersen, sognepræst i Ullits-Fovlum siden maj 1880.

¹⁷) Mødet den 15. februar.

kunne faaes fra disse. Denne Sag er jo af saa alvorlig en Betydning for hele Kirkelivet ikke blot for denne Egn men ogsaa for den danske Folkekirke, at jeg har anset det for min Pligt at meddele Deres Højærværdighed her, hvad jeg har erfaret derom. Bevægelsen strækker sig over til Hannerederne og en ivrig Agitation skal være igang.

Til Slutning maa jeg takke Deres Højærværdighed for Deres sidste Brev; De var saa venlig at svare mig paa en privat Hjerteudgydelse, som jeg muligen ikke burde være kommet frem med til Dem, og som De derfor venligst bedes undskylde mig.

Ulstrup Præstegr. 21 Febr. 1881.

Deres allerærbødigst hengivne

C. Stockholm¹⁸.

Højærværdige, højvelbaarne

Hr Biskop Swane R af Db og Dmb.

2.

Blære ved Års d. 2den Marts 1881.

Højærværdige hr. biskop Swane!¹⁹

Provst Stockholm har idag opfordret mig til at give Dem en udførligere beretning om frimenighedsbevægelsen her på egnen, og jeg skal så meget hellere gjøre det, som jeg selv havde det i tanker, jeg har kun ladet mig afholde derfra af en vis følelse af, at jeg ikke gjerne vilde være noget, der lignede en angiver, så længe sagen ikke var slået fast. Da provsten nu har skrevet derom og nævnt mig som deltager i mødet d. 15de Februar på Lundby højskole, skal jeg søge at fremstille sagen og mit forhold dertil.

¹⁸) C. Stockholm, sognepræst i Ulstrup-Gundersted 1871—82, provst for Aars-Gislum herreder 1878.

¹⁹) jfr. hertil Jungersens brev til Vilh. Birkedal 21/4-81, trykt i L. Nye-gård: Vilh. Birkedal III 2, 91 ff., Jensen-Sønderup, anf. skr. 64.

Jeg vil begynde med at fremstille mit forhold til Laursen og hans kreds fra den tid, jeg tiltrådte præstegjeringen her²⁰. En af de første søndage, jeg prædikede i Ejdrup kom efter gudstjenesten en mand ind til mig i anneksgården og udtalte, at han og hans venner her på egnen (han hører hjemme i provst Mørchs²¹ pastorat) lovede sig megen glæde af mig; jeg ytrede så i samtalens løb, at vi vel nok i hovedsagen, i det kristelige, vilde kunne enes; »nå så De er ikke fuldt ud venstremand?« »nej, det er jeg ikke!« »ja, så, ja det vil jo nok være noget skår i vor enighed.« — Således har min stilling til dem været; De har lige strags vidst, hvad jeg i flere foredrag, også på selve højskolen, har udviklet, at jeg havde en anden forestilling om frihed end de, og det har også flere gange kommet til lidt skarpe ordvekslinger mellem os ved møder, men Laursen trak sig efterhånden tilbage fra aktiv deltagelse i det politiske, opgav sin stilling som formand i grundlovsværneforeningen, og i den senere tid tav vi om dette. Når jeg hørte ham tale om rent kristelige ting, har jeg altid hørt ham med glæde, og jeg vil fremhæve, at de bedste mænd i mit pastorat, således en udmærket hæderlig mand, sognefoged i anneksset, der nød en sjelden — kan jeg sige: højagtelse af alle, og var både en varm kristen og en forstandig mand, sagde til mig, efter at jeg første gang havde været til møde sammen med Laursen: jeg var så spændt på, hvordan det vilde løbe af, for jeg elsker Laursen og jeg er kommen til at holde af Dem, så dersom De nu havde været uenige, så havde jeg ikke vidst, hvor jeg skulde hen. — Jeg bemærker dette, fordi jeg véd, at der er bagvaskelser i omløb om Laursens personlige liv: denne mand og flere alvorlige kristne, som har boet her i al deres tid, og som sikkert måtte have vidst noget om sligt, har følt sig inderlig knyttede til ham; jeg vil derfor med det samme føje til, at når man nu

²⁰) sept. 1877.

²¹) F. C. Morch, sognepræst i Sebber Kloster-Aistrup 1853—80, provst 1863.

vil forklare det skete kun ud af den lave bevæggrund, at Laursens højskole er lidet besøgt, hvorfor han må tænke på at skaffe sig en anden stilling, da tror jeg sikkert, at man undervurderer betydningen af den nuværende bevægelse.

Jeg havde vel hørt den samme mand, der kom til mig i anneksgården, ytre noget om en frimenighed²², og han havde selv stærkt opfordret mig til at blive provst Mørchs eftermand med den tanke at samle en sådan; dette havde jeg afslået og sagt ham, at jeg frygtede for selv at blive alt andet end fri i denne frimenighed, da jeg kunde skjønne, at De vilde råde over, hvem jeg måtte omgås, hvilke blade jeg måtte holde o.s.v. Da jeg nu så, at der i »højskolebladet« ved juletid indvarsledes et møde om frimenigheds-sagen til 3dje juledag, gik jeg ikke med, jeg anede ikke, at man tænkte på en udtrædelse af folkekirken. Så snart jeg imidlertid hørte derom, og at mødet skulde gjentages d. 15de besluttede jeg at møde. Jeg var ikke indbudt, ej heller Koch i Løgstør, til hvem de fleste af kredsen havde løst sognebånd (han er også en bestemt modstander af udtrædelsestanken og har sagt dem det), derimod valgmenighedspræst Lund fra Mors og fripræst Povlsen fra Sønderjylland. Koch kom ikke, som han havde sagt mig, at han vilde, (så vidt jeg véd; på grund af sin hustrus sygdom,) jeg mødte. Mødet var meget talrigt, en del folk fra Hanherred var der også. Povlsen fortalte om deres forhold i Sønderjylland, som han dog fandt hélt anderledes, men han sympathiserede med tanken om ustuderede præster, henviste til, at apostlene var ulærde mænd på en nær, anbefalede for øvrigt ikke udtrædelsen, men så dog ej heller så stor en fare derved. Lund på Mors advarede derimod og opfordrede til at søge indenfor folkekirken de friheder, som menigheden måtte savne. Jeg søgte at vise farerne ved at træde ud, at de blev nødte til, for at retfærdiggjøre et sådant skridt, at blive ivrige efter at udspejle alle fejl og svagheder ved os andre og nødte til at stille sig selv op som

²²) Det vil her sige valgmenighed.

lys, altså nødte til at volde splittelse og kiv; jeg havde personlig god tro til Laursen og troede, at han havde virket langt mere end mangel på præst i folkekirken, men kunde ikke skjønne rettere end at vor Herre Jesus selv pålægger os at være meget langsomme med at skille os ud fra de andre, jeg fremhævede, at han jo siger til sine disciple, at de vil blive udstødte af synagogen — så skal de vel ikke selv gå, så længe man vil tåle dem — lige så, at kristne skulde oppebie ødelæggelsens vederstyggelighed på »det hellige sted« — som vel for os er: ordet og sakramenterne, men dem vil jo ingen tage fra os. — Af en lærer ved skolen²³ blev Søren Kjerkegårds angreb på folkekirkens præster dragne frem; jeg svarte dertil, at vilde man tage ham, så måtte man vide, at han havde kaldt folkekirkens dåb »en sjat vand over hovedet«; og så: ét af to: enten har I, som nu vil træde ud, ånden og livet, i så fald har I dem fra folkekirkens dåb og nadver, er vakte til tro derpå ved folkekirkens forkyndelse; eller I har dem ikke, i så fald har det intet at sige, hvad I siger eller gjør. Flere talere brugte adskillige stærke udtryk om, at de vilde ud af »fængslet,« »lænkerne« o.s.v. så forlangte jeg så stærkt og bestemt som mulig, at de skyldte os regnskab for, hvad det da egentlig var, som trykkede dem så hårdt — ja, så underlig faldt forhandlingerne, at dette først kom efter c. 4 timers forløb, da vi omtrent var trætte; så kom Laursen med følgende grunde: 1) den lange tid mellem dåb og nadver — hvad lever en kristen af i den tid? 2) som mindre grunde, at adskilligt i gudstjenestens form og indretning stødte dem og 3) det forfærdeligt blandede selskab ved nadveren.

Til no. 1 svarte jeg, at enten man kunde sige det eller ej, hvad børnene levede af (jeg fik ikke i tanker strags at svare: af ordets melk) så kunde vi selv, som havde fundet Herren, jo vidne, at vi ej var hélt døde siden dåben, desuden kan nadverens mad ej modtages af børn i almindelighed — Lund fra Mors føjede til, at i undtagelses tilfælde,

²³) iflg. Pontoppidan Thyssen (p. 272) Knud Thøgersen.

hvor et usædvanlig udviklet barn ønskede det f. eks. på dødslejet, vilde vist de færreste præster nægte at give sakramentet, i ethvert tilfælde kunde faderen gjøre det; no. 2 var for ubetydeligt til at drøfte nærmere, no. 3 var mere betydningsfuldt — her kom Povlsen og sagde: det undrer mig, at den egenlige grund ikke er bleven sagt: I vil have Laursen til præst! de andre grunde vilde jeg nu være betænkelig ved. — Laursen svarede dertil aldeles intet, de andre sagde, at dette for dem ingenlunde var hovedgrunden, hvorimod sagen i sin almindelighed lå dem på hjertet. — Jeg tør ikke benægte dette, da jeg også har hørt andre nævne, og har hørt, at Laursen skulde have frabedt sig at være præst, dog tror jeg derom intet er afgjort. Hermed endte den lange og til sidst trættende forhandling. Ordstyreren erklærede til mig: jeg går ikke med — der var i det hele ingenlunde nogen udelt stemning for sagen, flere ældre venner, som jeg har talt med, vil ikke med, derimod siges der blandt de unge at være megen iver²⁴. — Laursen afgav for øvrigt strags ved mødets begyndelse det løfte, at han ikke vilde drive denne sag igjennem imod det levende kristenfolks ønsker her i landet og vilde bringe sagen frem for et stort kirkeligt møde som i sommer påtænkes afholdt i Askov. —

Det var mig ikke nærværende i øjeblikket, men den kreds har ikke lov at tale så meget om det blandede selskab ved nadveren, da den har havt det således med pastor Koch, at han stundom holdt nadveren ved sidste gudstjeneste, hvor da de mødte og i almindelighed ingen andre.

Jeg kan derfor slet ikke skjønne, at denne sag kan være bleven nogen egenlig samvittighedssag for denne kreds; endnu er jo ejheller noget afgjort. Der er indvarslet et møde til søndag 8 dage, hvor de skulde melde sig, som vilde gå med. Jeg har været meget opfyldt af dette, da det angår

²⁴) Om samme møde skrev L. B. Poulsen: Jeg fik det bestemte indtryk, at dette røre ikke lader sig standse (til Corn. Appel 18/2-81, LA i Aabenraa).

mennesker, jeg i mange måder holder af; jeg tror ikke just, jeg har indvirket på selve lederne, hvorimod måské nok en del betænkelighed er vakt hos andre.

Det lader sig jo ikke gjøre efter vor hele kirkeordning, og det er naturligvis et meget betænkeligt præcedens: at indordne en sådan kreds med denne leder i folkekirken, men jeg kan ikke andet end med sorg tænke på, at her er betydelige kræfter, levende kræfter, som nu synes at skulle gå tabte for folkekirken og udsættes for at komme ind i sværmeri og på vilde veje udenfor. Vor herre styre dette til det bedste; jeg véd ikke, om jeg er i stand til at gjøre mere eller at udøve nogen indflydelse; vi skiltes dog ikke som uvenner, men rigtig nok faldt der om Lund og mig omtrent den ytring: ja, vi kan nok sé, hvad der ligger bagved de to mænds ord: de vil ikke have, at vi må blive frie, men vi vil ud af fængslet! der blev også slået på, at præsterne tyrannisere menigheden o.s.v. — men det var enkelte røde, som ikke lod til at have sønderlig stemning for sig. — Så vidt jeg kjender tankegangen i den kreds, som kommer sammen i sommer²⁵, vil den i det hele være imod udtrædelse, så det er muligt, at sagen ikke bliver til noget, men i så fald er Laursens virksomhed, der, så vidt jeg forstår, har vundet ikke få for vor herres sag, dermed forbi her på egnen, og det regner jeg for et tab.

Tak for sidst! tør jeg bede Dem bringe Deres hustru min hilsen, lige som jeg beder Dem modtage en venlig hilsen fra min hustru og mig. — Blidstrup²⁶ fik jeg da ikke — ja, vor herre har vel en plads, hvor jeg kan bruges.

Deres hengivne

Fr. Jungersen.

Vore børn har alle havt difteritis, men nu er, gud ske lov, den sidste oven senge.

²⁵) Askovmødet.

²⁶) Blidstrup sognekald på Sjælland var 17/2 besat med Peder Thomsen; men juni samme år udnævntes J. til sognepræst i Vig-Asmindrup.

3.

Det glædede mig meget, ved Budet, som jeg havde i Viborg d. 12te ds. at modtage Kollatsen til Pastor Petersen i Barmer²⁷ og jeg takker Deres Højærværdighed, fordi De var så god at udfærdige den. Alt var saa i Orden til Indsættelsen, og denne fandt Sted d. 13de, hvorom Herr Biskoppen vil have modtaget Underretning fra Pastor Petersen. Ligeledes bringer jeg min Tak for de kjærkomne Vink, som indeholdtes i Biskoppens Skrivelse, der ledsagede Kollatsen.

Hvad angaar Begivenhederne om Lundby Højskole i dette Aar, da var der en Tid, i Januar Maaned, da jeg tænkte paa, at meddele Biskoppen, hvad jeg vidste derom; men saa opgav jeg det igjen, fordi jeg frygtede for, at det skulde se ud som Vigtighed at ville fortælle Deres Højærværdighed om Begivenheder, De maaske vidste bedre Besked om, end jeg. Imidlertid erfarede jeg, at Provst Stockholm i Ulstrup havde tilskrevet Dem derom, efter at han havde havt en Samtale med Pastor Jungersen i Blære og opfordrede ham til ogsaa at fremstille Sagen for Biskoppen. Da nu denne sidste maatte anses for at have særlig godt Kjendskab til alt, hvad der var foregaaet paa Lundby Højskole, mente jeg ikke at have noget nyt at meddele, og saaledes tror jeg ogsaa endnu, at De vil være lige saa godt, og vel bedre, kjendt med Forholdene end jeg. Da Deres Højærværdighed imidlertid ønsker, at jeg skal udtale mig derom, skal jeg korteligen berette, hvad jeg har erfaret.

Det var ved Nyaarstiden, at jeg overraskedes med den Efterretning, at Sognebaandsløserne i Lundby og nærmeste Omegn, der om Søndagene og til andre Tider havde forsamlet sig paa Lundby Højskole og hørt Forstander Laursen tale, omgikkes med den Tanke, at oprette en Frimenighed, ja at faa Hr. Laursen ordineret og faa ham som deres Præst. Der blev saa — jeg tror det var i Begyndelsen af

²⁷) P. M. C. Petersen var 2/2-81 udnævnt til provst Mørchs efterfølger som sognepræst i Sebber Kloster-Aistrup.

Januar — holdt et Møde i Lundby, hvor Pastor Koch i Løgstør var tilstede. Med ham havde jeg saa i Midten af Maaneden en Samtale om denne Sag og han fortalte da, at han havde talt kraftig imod deres Planer, foreholdt dem, at de jo — naar Laursen skulde være deres Præst, — maatte træde ud af Folkekirken, at Tidspunktet for Grundtvigianernes Udtrædelse endnu ikke var kommet, efter hvad der var forhandlet ved deres Møde paa Fyn i Sommer²⁸, at de skulde vente til der gaves Signal, at Forholdene her vare vidt forskellige fra dem i Rødding, der havde foranlediget Appels Ordination, at der var nok af grundtvigianske Præster i Nærheden osv. osv. Hans Ord havde imidlertid ikke udrettet noget. Laursen skulde ordineres og være deres Præst, om Valgmenighed efter Loven kunde der ikke være Tale, man vilde 1. slet ikke have noget med Staten at bestille, man vilde 2. have et rent Alterbord og man vilde 3. ikke have Konfirmationen som Betingelse for Altergang. Der maatte saa indbydes til et større Møde, Valgmenighedspræst Lund paa Mors maatte indbydes og hans Mening høres, og Appel eller Poulsen fra Slesvig inviteres. Dette Møde blev fastsat til og afholdt Tirsdagen d. 15de Febr. Pastor Koch mødte nok ikke, men Jungersen, Lund og Poulsen. Der stod man saa og var nok noget ubestemte i deres Udtalelser, efter hvad en Lægmand, der var tilstede, har fortalt mig. Da man ikke kom til noget Resultat, berammedes et nyt Møde til Søndagen d. 13 Marts, ved hvilket kun de skulde være tilstede, der ønskede at være med til at danne en Frimenighed. Mens Indsættelsen i Nabo-sognene Sebber og Ajstrup fandt Sted, holdtes Mødet paa Lundby Højskole. Mange, som tidligere havde hørt Laursen, vare imidlertid blevne betænkelige, og kun 10 Familie-fædre erklærede sig for Frimenighed. Resultatet blev, at man besluttede at indgive en Ansøgning til Ministeriet om at maatte danne en exceptionel Stilling — en Frimenighed

²⁸) Valgmenighedernes første fællesmøde i Ryslinge 26—27 maj 1880, se Dansk Folkeblad 1880, 75 ff.

uden Udtrædelse af Folkekirken. Men paa det Punkt er Biskoppen vist bedre underrettet²⁹. Nu venter man paa, hvad der vil blive udtalt paa et stort grundtvigiansk Møde paa Askov. Pastor Koch har raadet sine Skriftebørn i Lundby til at slutte sig til Pastor Lund paa Mors og denne skulde saa holde en Kapellan, der kunde besørge Tjenesten i Lundby og være i Hanherred for Ligesindede i Kjettrup, Gjøttrup, Fjerretslev og Omegn. Det er — synes jeg — en ubændig Frihedslyst og Antinomisme, der spiller en vigtig Rolle i denne Sag og det er ikke lysteligt at fordybe sig i Beretninger over Aarsager og Virkninger paa dette Punkt.

Dette er mangelfuldt og løseligen fortalt, maaske jeg senere kan give en fyldigere og bedre ordnet Fremstilling af Forholdene.

Ranum Prstg. 29 Marts 1881.

Allerærbødigst

J. C. Sørensen³⁰.

Højvelbaarne, Højærværdige
Hr Biskop Swane, R DM.

II.

I ventetiden indtil Askovmødet søgte L. B. Poulsen — i forståelse med kredsens udvalg³¹ — at vække interesse for ønsket om at få en lægmand til præst og overfor det grundtvigske vennelag at legitimere, hvis kredsen brød med folkekirken for at få Lavrsen til præst.

I en stor artikel i Højskolebladet 18/3-81 med overskriften »Om Udtrædelse af den danske Folkekirke«³² manede

²⁹) jfr. indledningen om mødet den 13. marts.

³⁰) J. C. Sørensen, sognepræst i Bjørnsholm-Malle og forstander for Ranum seminarium fra 1878, provst for Slet herred 1881.

³¹) jfr. Dansk Kirketidende 1881, 352.

³²) Højskolebladet 1881, 161 ff.

Poulsen til kamp for ikke latinsk uddannede præster. Det gjaldt om at få præster med en sådan uddannelse, at de kunde føle sig hjemme blandt menigmand på landet. — Ønsker i den retning kunde også melde sig af økonomiske årsager, som i Lundby, hvor kredsens var for lille og fattig til at holde en almindelig studeret præst. — Var det kun i Amerika og Sønderjylland, man kunde bruge ustuderede præster, spurgte Poulsen, eller var det i sin kristelige orden, at man tog sig præster, som havde Åndens kald, uden hensyn til hvor de havde gået i skole?

Skulde denne sag, og alle de andre, der rundt omkring var ved at komme på dagsordenen: konfirmation, børnealtergang, præstefrihed³³, gennemføres indenfor folkekirken havde det vist lange udsigter, men trådte man ud af folkekirken, så løstes de og andre grundtvigske krav. Og det at træde ud var efter den almindelige tankegang ikke så fjernt fra det, man allerede gjorde ved at danne valgmenigheder, begge dele var brud med det offentlige kirkevæsen. En virkelig frimenighed vilde derfor næppe stå synderligt anderledes i det danske folks øjne, uanset om den var udenfor eller indenfor folkekirken.

Poulsen tog Grundtvig til indtægt for sit standpunkt. Grundtvig havde vel haft betænkeligheder ved at bryde med folkekirken; men det havde ingenlunde været hans mening, at menigheden skulde vente ret længe på den for sandhedens og livets skyld nødvendige frihed. Med sit indlæg vilde Poulsen nu rejse en drøftelse af det, der var i gære i enkelte små vennekedse; selv havde han ikke tro på, at menigheden kunde frigøres i folkekirken, og han vilde ikke se mørkt på, om enkelte kedse brød ud, når de fik anledning til det, for det det gjaldt om var, at folk ikke trådte ud for at vise hvor store, de var blevet. Trådte folk ud, så måtte de der blev i folkekirken ikke spejde mistænksomt efter de udtrådte, men uden betænkelighed række

³³) Krav som de forskellige valgmenighedskredse og præsterne havde ført frem, jfr. Dansk Folkeblad 1880, 75 ff.

dem broderhånd og have dem med i deres bønner og samfundsbevidsthed.

Men en sådan indstilling kom ikke til orde fra grundtvigsk side. Modstanden kom omgående fra grundtvigske præster, med Birkedal og Otto Møller i spidsen³⁴. Selve den

³⁴) *Højskolebladet*: 8/4-81, 223 ff.: Birkedal: Det var en regel i betydningsfulde spørgsmål aldrig at vove noget på egen hånd uden klare fingerpeg fra Vorherre om, at det var hans sag. Vel måtte der arbejdes for ønskerne i folkekirken, men her havde Grundtvig været tålmodig og det måtte også andre være. — B. spurgte om det var en samvittigheds-sag for kredsen at få Lavrsen til præst og gik ind på spørgsmålet om ustuderede præster, troende vakte mænd af menighedernes midte. Han afviste megen kritik mod de studerede præster som ubillig, og fandt fordringen om et grundigt studium som en berettiget modvægt imod en let-sindig, forfængelig fortrøstning til, »at naar man har Ordet i sin Magt og kan røre et Menneskehjerte, har større eller mindre Snu af Aand, selv uden nogenlunde Kjendskab til Sammenhængen i Evangeliets Lære og til de historiske Brydninger i Fortid og Nutid, uden Kundskab og sikkert Stade og Dygtighed til at møde de nedbrydende Kræfter fra Verden, Vantro og Kjætere, — saa er man i Stand til at styre en Menigheds-kreds.« Vel var der de lægfolk, som overgik mangfoldige stemplede teologer, og vel var ikke alle teologer skikkede til præstegerningen, men det måtte slås fast, »at *dette* Krav paa en grundig Fordannelse er fuldt berettiget og ikke maa skubbes til Side.« Måske var der undtagelser fra reglen, men de måtte ikke ophøjes til regel. — Uden at kende Lavrsen advarede B. mod udtrædelse i Lundby, for så var døren åbnet for udtrædelse andre steder — eksemplet smitter — og man måtte være belavet på udtrådte menigheder mange steder, også hvor de ikke var befæstede, og det kunde ende i udskejelser og vranglærdom. B. vilde sige til Lundby-kredsen: Overvind jer selv af hensyn til hele den danske menighed. Han havde nemlig den tro at Lavrsen selvornægtende vilde træde tilbage, for at man ikke ved eksemplet skulde give stødet til udtrædelser andre steder. — *Højskolebladet* iøvrigt: Fattigforstander P. Mouritsen, Vartov (15/4, 248 ff.): Udtrædelse skulde man ikke stræbe efter, de kristnes mål var fremvæxt i nåde og kundskab. Grundtvig havde ønsket at undgå udtrædelse eller at forhale tidspunktet for det til verdens ende, og han advarede endog før valgmenighedsloven kom mod udtrædelse. — Selv mente M., at det bar mod en adskillelse af kirke og stat, men den kom på en sådan måde, at alle kristne, og det var også andre end de grundtvigske, sammen kunde dele kår; 6/5, 295 f.: Brudstykke af et brev fra V. Koch, Løgstør, på linie med Birkedal. Koch bemærker iøvrigt, at kun

konkrete sag var man imod, for det var ikke en samvittighedssag for kredsen — privat tvivlede man vist også om Lavrsens egnethed til at være præst³⁵ — og det principielle krav, om ustuderedes adgang til at blive præster, mødte heller ikke sympati, end mindre da udtrædelsesplanerne. Offentligt fik planen kun spredt støtte, omend det talte, at en af de ivrigste unge, Morten Pontoppidan, støttede Lundby-kredsens ønske³⁶.

Diskussionen nødte Lundby-kredsens forberedende menighedsudvalg til at tage ordet: Sagen drejede sig ikke udelukkende om at få Lavrsen til præst — det var en af de mere udvortes grunde, der havde fremkaldt spørgsmålet — men det var alt, hvad der kunde fremføres til fordel for kristenmenighedens frie stilling, der havde ført til ønsket om at få »en virkelig Frimenighed.« Der var ikke, som påstået, tale om splittelse i kredsen, man var i Lundby enige om ikke at sætte sine ønsker igennem, hvis den levende menighed så med bedrøvelse på det. Enkeltmands-udtalelser derimod vilde man ikke bøje sig for, ikke mindst da man fandt, at ensidigheden var størst hos dem, »der

få i kredsen tror på, at det er tiden for udtrædelse. — *Dansk Kirketidende*: Otto Møller (10/4, 225 ff) skrev bestemt mod udtrædelse og mod selve sagen: ingen steder i verden har man uden i yderste nød og for kort tid ment at kunne hjælpe sig med ulærde præster. (Aftrykt i *Højskolebladet* 22/4, 275 ff.)

³⁵) jfr. Vilh. Hansens notater fra 1926: Lavrsens ønske om at blive ordineret blev ikke opmuntret af præsterne, de fandt, »at han var for ringe en Mand at møde frem med«, og da man heller ikke vilde afvise et lægmandskrav, søgte man at berolige Lavrsen og hans venner ved at henvise til Askovmødet. (Arkivet efter provst Vilh. Hansen, Nykøbing Mors, beror hos pastor Th. Balslev, Vartov.)

³⁶) *Højskolebladet* 29/4, 281 ff., jfr. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan, 91 f.: P. stillede sig forstående overfor Lundby-kredsens ønske og også for det principielle spørgsmål bag det; brud med folkekirken advarede han imod, men på den anden side kunde man også forsove sig, så der ingen frihed nåedes. — Om de fremtrædende lægfolks ønsker om ustuderede præster, »Mænd af Menighedens Midte«, jfr. fx. Christen Hansen, Vejstrup, i sine erindringer, trykt i »Friskolefolk« I (1931), 174 ff.

daglig skal forsvare sig overfor sig selv og andre i en Stilling, der endogsaa i Forhold til meget tarvelige ideale Forordringer næppe kan forsvares, men som man dog af mangehaande Grunde ikke vil opgive³⁷.

Lundby-kredsens talsmænd havde således forud for Askovmødet placeret sig klart i den radikale grundtvigske kreds, som, ført an af enkelte yngre præster og fremtrædende lægfolk, var nær ved at stå i åben konflikt med folkekirken. Og på Askovmødet 2—4 august 1881 brødes denne venstrefløj med en besindigere, der samledes omkring de ældre grundtvigske præster og ordførere, som vel kunde gå med til mådeholdne reformer³⁸. Mht. Lundby-kredsens krav om ulærde præster gik det stort set som med de andre spørgsmål, som stod på dagsordenen, at man enedes om et kompromis, som folk fra begge fløje gik ind for, men siden fortolkede på hver sin vis.

I den store Askov-adresse rejstes kravet om at bisperne »under særegne Forhold« skulde have mulighed for at kunne ordinere lægmænd (punkt 5), og det krav toges med i den lille adresse. Dette kunde de moderate gå med til, nogen dog vist nødtvungent³⁹.

Askovmødet betød, at de moderate fik drejet strømmen, der havde tenderet mod frikirkedannelse, til i stedet at gå ind for større frihed indenfor folkekirken. Men politisk var der ikke mulighed for at gennemføre Askovkravene, så enten var man endt i en blindgade, eller også skulde der arbejdes på meget langt sigt⁴⁰. Den støtte Lundby-kredsen i princippet havde fået vilde i praksis næppe få betydning, i hvert fald ikke for Lavrsens vedkommende.

³⁷) Højskolebladet 27/5, 365 f. Dansk Kirketidende 5/6, 366 — med påtegningen »indsendt af Hr. A. Lavrsen«. Om baggrunden for erklæringen se Dsk. Kirketid. 29/5, 351 f.

³⁸) Se henvisningerne i note 13.

³⁹) Jfr. note 34.

⁴⁰) Fx. V. J. Hoff: Den kirkelige Frihedssag (1882), 2 f., iøvrigt Pontoppidan Thyssen, anf. skr. 278 ff. og P. G. Lindhardt, anf. skr. 104 ff.

På Askovmødets sidste dag havde Lavrsen ordet for at redegøre for kredsens stilling, og han sluttede: »vi kan vente med Haab; men vi kan ikke vente uden Haab.« Han gav dog i Askov udtryk for håbet om, at mødet vilde føre til den nødvendige frihed, omend han også talte om, at det kunde blive nødvendigt at træde ud, hvad der gav flere ordførere anledning til formaninger om, at kredsen måtte vente og følges med besindige folk⁴¹. — Da uenigheden i den grundtvigske lejr om Askov-kravene efterhånden blev åbenbar, og da der heller ikke på rigsdagen var tegn til reformer, så prøvede man igen ved udgangen af 1882 at samles om frimenighedsdannelse. Men betænkelighederne i kredsen var vokset, og der var færre, som turde gå med, så sagen kunde ikke gennemføres. I tiden derefter rørtes vel stadig ved frimenighedsspørgsmålet, men kredsen var i opløsning. Da Koch skuffet forflyttedes sept. 1883, havde en del af kredsen sluttet sig til Rasmus Lund og Søren Anker Møller, der var blevet rigtige frimenighedspræster, mens andre var forblevet i folkekirken. Og da højskolen lukkedes sidst i 80'erne, så manifesteredes åbenlyst, at Lundby ikke længere var samlingsstedet for de grundtvigske på egnen. Lavrsen selv syntes med ydmyghed at have båret skuffelserne, og da højskolen var gået ned, fortsatte han i de samme lokaler som brugsforenings-uddeler, samtidig med at han stadig tog ud til kristelige og folkelige møder⁴².

Således endte i Lundby det grundtvigske lægmandsoprør. Til intet blev det, for da kredsens krav om en lægmandspræst skulde sættes igennem, sprang størstedelen af lægfolket fra; betænkelige var de ved at bryde med folkekirken, og under presset fra de grundtvigske præster og moderatere ordførere, turde de ikke slutte op om de radikale lægmandsordførere.

⁴¹) Referat i Højskolebladet 1881, 638 ff.

⁴²) A. Bobjerg, anf. skr. 54 ff.

4.

Ranum, 16 April 1883.

Der er med Hensyn til Lundby Højskole i Vinter ikke forefaldet noget af Betydning — saa vidt jeg véd. Ved Juletid blev der holdt Forsamling i det ved Skolen forrige Sommer opførte Forsamlingshus — Lundbykredsens Forsamlingshus kaldet — for at tale om Lavrsen som Præst, men det gik formodentlig ikke denne efter Ønske, da der kun vare faa Familier, der vilde støtte denne Sag, og han bestemte derfor, at han foreløbig ikke vilde holde Forsamling om Søndagen. Der har heller ikke været averteret uden nogle få Foredrag og kun 10 Karle have frekventeret Skolen i Vinter. Sognebaandsløserne i Lundby Sogn ere flyttede anden Steds hen og for Tiden bor der i selve Sognet egentlig kun én Sognebaandsløser, og det er Lavrsen selv med Familie.

En Begivenhed, der forefaldt i denne Familie i Torsdag d. 12te ds. er det nærmest, der har foranlediget mig til at skrive disse Linier. I Avisen stod averteret, at Frimenighedspræst R. Lund fra Mors vilde holde Foredrag i Forsamlingshuset om Eftermiddagen nævnte Dag, og deri var jo ikke noget Paafaldende, men da jeg Dagen efter, i Fredags, kom med Sanginspektøren til Lundby Kommuneskole, fortalte Lærer Trojel, at man sagde, og han var overbevist om, at det forholdt sig saaledes, at Lavrsens Datter, Karen Marie Lavrsen, født d. 12 Maj 1870, var bleven konfirmeret og taget til Alters af R. Lund d. 12 April, og det var altsaa nærmest derfor, Lund var hidkaldt. Pigen har været meget syg hele Vinteren og næsten været opgivet af Lægen, saa der er afgjort Sandsynlighed for, at det forholder sig som angivet.

Det er ikke nogen let Stilling, den ny Præst for Farstrup og Lundby kommer til at indtage, jeg vil haabe, det maa blive en Mand, der forener Mildhed med Frimodighed, Venlighed med Nidkjærhed. At det for mig personlig er en Lettelse, at Ruhweder⁴³ er kommen bort, vil jeg ikke skjule.

⁴³) Jfr. Indledningen I. — R. var febr. 1883 forflyttet til Helgenæs.

Kand. Gredsted⁴⁴ er i denne Tid i Kjøbenhavn og holder Bryllup, paa Onsdag ventes han tilbage. Min gamle Sundhed er med Foraaret heldigvis vendt tilbage, men alligevel haaber jeg, at Gredsted vil blive ordineret i næste Maaned, efter de Udtalelser, Hr. Biskoppen var saa god at meddele mig.

Deres Højærværdigheds ærbødigste

J. C. Sørensen.

Højvelbaarne, Højærværdige

Hr. Biskop Swane, R DM.

5.

Til Højærværdige Hr. Biskop Swane.

Nedbøjet og nedtrykt som jeg er over i det sidste halve Aar stadigen at se yngre Mænd blive mig foretrukne ved Embedsbesættelser, tillader jeg mig herved allerærbødigt for D. Højærværdighed at fremføre de Grunde, paa hvilke jeg formener at turde gjøre mig Haab om Forflyttelse, da jeg ikke kan faa Lejlighed til at gjøre det personligen.

Jeg er 55 Aar gammel, 28 Aars Kandidat, har været Præst i Folkekirken i 26 Aar, først 7 Aar som res. Kapellan, derefter vikarierede jeg forskellige Steder i 4 Aar, blev 1868 Sognepræst i Haverslev, hvilket Embede imidlertid var saa lille, at den store Gjæld, jeg paadrog mig medens jeg laa ledig, voxede aarligen med flere hundrede Kroner, saa det er ikke paa Grund af daarlig Husholdning, naar jeg har en trykkende Gjæld. Her har jeg nu været i 10 Aar, men Indtægterne ere ikke saa store, at jeg har kunnet afbetale paa min Gjæld, og i de senere Aar er den igjen voxet, dels paa Grund af min Hustrus Sygelighed, forarsaget ved, at hun ikke kan taale det strenge Klima her, dels fordi flere af mine Børn nu ere i den Alder, da der maa koster paa deres Undervisning.

⁴⁴) F. V. W. Gredsted havde været uordnet medhjælper hos provst Sørensen fra 1/3-82, han ordineredes 20/6-83.

Som bekjendt have Beboerne i Løgstør under min Formand havt Ord for ej at være lette at komme ud af det med; skjønt det nu er lykkedes mig, at staa i et vedvarende venskabeligt Forhold til dem, har jeg dog en bestemt Følelse af, at min Gjerning her er endt, fordi en Del af dem, som jeg i Begyndelsen stadigen kunde samle om min Forkyndelse, nu ere uden al præstelig Forbindelse med mig, idet en 5 Familier af dem have sluttet sig til Frimenigheden i Lundby, og fordi jeg nu har været her længe nok til at vinde Vished for, at den større Del af Pastoratets Beboere vil jeg ikke stadigen kunne samle om min Forkyndelse, og det derfor vilde være gavnligt for Menighedslivet, om her kom en Præst ved hvis Forkyndelse disse kunde blive glade.

Som det er D. Højærværdighed bekjendt, har jeg fra først af jeg kom her staaet i præstelig Forbindelse med den saakaldte Lundbykreds. Da der i den for 2—3 Aar siden begyndte at arbejdes hen til Dannelsen af en Frimenighed, vilde jeg strax have hævet denne, men da en Ven gjorde mig opmærksom paa, at naar jeg gjorde dette, saa vilde Frimenigheden strax blive dannet, og at Sværmeriet da snart vilde tage Overhaand i den, da Højskoleforstander Anders Lavrsen ikke formaaer at beherske Situationen, og at det derfor var min Pligt mod Folkekirken, at holde ud med dem af Kredsen, jeg hidindtil havde været Præst for, saalænge jeg med frelst Samvittighed kunde, for at forhale og muligen forhindre en Udtrædelse. Dette Raad fulgte jeg, og er jeg glad ved at jeg gjorde det, da derved i det mindste dette er opnaaet, at Kredsen her er kommen i Forbindelse med Frimenigheden paa Mors; med denne Forbindelse haaber jeg, at de med Guds Hjælp skulle være bevarede mod de værste Udskejelser, da denne Menighed med sin større Livserfaring og Modenhed giver større Sikkerhed derfor end Lundbykredsen, som omtrent for de to trediedele bestaar af unge Mennesker paa nogle og tyve Aar. Dem af Kredsen, som vare Sognebaandslødere til mig,

havde jeg strax erklæret, at saasnart de gjorde positive Skridt, hvorved de brød den folkekirkelige Ordning, saa kunde jeg ej længere være deres Præst, og har derfor ogsaa nu afbrudt al præstelig Forbindelse med dem, fra det Øjeblik af de gjorde Skridt til at træde i Forbindelse med Fri-menigheden paa Mors; men Bruddet med gamle Venner gjør det for mig til en Hjertetrang, at komme til at virke under andre Forhold.

Jeg haaber, at det maa være lykkedes mig, at udtrykke mig saa klart, at D. Højærværdighed kan bedømme Vægten af de Grunde, hvorfor jeg personligen haaber paa Befordring, og hvorfor jeg mener, at dette ogsaa bør ske for Menighedens Skyld.

Slutteligt tillader jeg mig, at bede D. Højærværdighed om, dersom det er Dem bekjendt, at Ministeriet ikke vil befordre mig⁴⁵, da at sige mig det, forat jeg ved at ophøre med at søge, saa idetmindste kan blive forskaanet for de nedtrykkende, bittre Skuffelser, som det medfører, stadi-gen at se sig forbigaet.

Haabende at D. Højærværdighed ikke maa have nogen

⁴⁵) Koch antyder vel, at de kirkelige myndigheder forbigik grundtvigianerne ved embedsbesættelser (og ikke ganske med urette, jfr. Pontoppidan Thyssen, anf. skr. 280), han udnævntes dog 27/9-83 til sognepræst i Gjerlev-Draaby, — Samme formodning havde ogsaa andre, fx. F. C. Vilsen Sørensen, sognepræst i Skivum-Giver 1881-89, som meget ønskede forflyttelse af økonomiske grunde. Overfor Swane (brev 4/5-84) erklærede Sørensen sig vel som grundtvigianer men, pointerede han, af den rigtige slags. For han var en tro ven af folkekirken, havde derfor aldrig i ord eller gerning billiget udtrædelsen på Mors, navnlig viste hans optræden overfor Lavrsen dog dette. Trods talrige opfordringer fra grundtvigske lægfolk på egnen, som sluttede sig til L., havde han aldrig villet tale i Lundby, og en gang for alle havde han talt således mod L., at ingen kunde tro, han hørte til den side. »Laursens anseelse er kendelig i aftagen, jeg vover at tro, jeg har nogen del deri. Jeg fremhæver ogsaa, at jeg får de unge, der vil på højskole, til Testrup [den såvel kirkeligt som politisk besindige Jens Nørregaards højskole] og nægter anbefaling når nogen vil til Lundby. Desuagtet søge dog enkelte af Lundbykredsen jævnlig Giver kirke«.

Grund til at unddrage mig den Bevaagenhed, jeg hidindtil har glædet mig over, tegner jeg mig med venligst Hilsen som D. Højærværdigheds

allerærbødigste

V. Koch.

Løgstør Præstegaard den 8de August 1883.

6.

Farstrup pr Nibe d. 24 Jan 84

Kjære højærværdige Hr Biskop Swane!

Det hedder jo: »Ærlighed varer længst«, og saa vil jeg da ogsaa begynde med den Bekjendelse, at dette Brev maaske neppe var blevet til, dersom ikke min rare Collega i Barmer Præstegaard⁴⁶ havde betroet mig, at Biskoppen ventede at høre lidt herfra. Sagen er den, at jeg i Virkeligheden Intet har at fortælle⁴⁷. Intet af videre Interesse fra det Sted, som jeg jo véd ofte maa være i Deres Tanker. Jeg har længe følt Trang til at takke Dem for al Kjærlighed i det gamle Aar og ikke mindst for de uforglemmelige Timer vi havde Dem her i Kirke og Skoler og Hjem. Men kun at tilskrive Biskoppen et Takkebrev med gode Ønsker for Dem og alle Deres, som ogsaa for Deres velsignede Gjerning iblandt os, dertil havde jeg ikke Mod. Opfordret, om end indirekte, til at skrive, saa tillader jeg mig nu at takke hjerteligt og udtale mine bedste Ønsker for Dem og Deres store Gjerning i disse vanskelige Tider. Frygtede jeg ikke for at findes ubeskeden, da spurgte jeg ligefrem, om De, kjære højærværdige Hr. Biskop, erindrer min Bøn til Dem: at Deres kraftige og indtrængende Tale her i Farstrup Kirke maatte udkomme i Trykken? Biskoppen mente jo, det vilde

⁴⁶) Jfr. note 27.

⁴⁷) R. Bay Olsen var udnævnt til sognepræst i Farstrup-Lundby 15/5-83. Han havde været personel kapellan i Aarslev-Hørning 1876—79, sognepræst i Hvam-Hvilsom 79—83.

nok kunne lade sig gjøre. Men det er vel ubeskedent af mig at trænge paa? Saa beder jeg Biskoppen overhøre, at jeg atter har spurgt.

Det er maaske en Fejl hos mig, at jeg overfor, hvad der rører sig paa Lundby »Højskole« helst gaar blind og døv gennem Verden. Men det er nu saa. Og Sagen er vel den, at det brænder i mig, saa saare jeg hører om al denne Bryden med det Gamle, al denne Raaben paa Samvittighedsnød, alt dette letfærdige Væsen, der foragter enhver Autoritet og bliver vildere og galere for hver Dag der gaar. Jeg har faaet det saa tidt at mærke, at dersom jeg ikke gjorde Vold paa mig selv, naar jeg staar Ansigt til Ansigt med saadant eller endog blot hører derom, da løb min medfødte Heftighed rent af med mig. Og hermed vilde jeg jo kun gjøre Fortræd, navnlig her, hvor jeg nok finder det først og fremmest er Præstens Pligt at faa Menighedens Syn paa Grundtvigianismen retledet saa godt det lader sig gjøre og hvor Lejlighed vil byde sig til. Thi de fleste her, om man da skal tro Folk paa deres Ord, mene, at Grundtvigianismen er det rene pure Hedenskab eller endog værre. Mon fordi at Odin og Thor og Baldur etc. ideligen figurere i Prædikener og Foredrag? I det Hele tror jeg, at her er en ualmindelig vankundig Befolkning — maaske hidhørende fra et aldeles forsømt Skolevæsen —; denne Vankundighed viser sig i den Indgang Mormonerne og Baptisterne have hos Mange, men viser sig ikke mindre i Begreberne om Grundtvigianismen, der selv i sin besindige Skikkelse, sættes i Klasse med Mormonismen o. A.⁴⁸ Ja, selv undrer jeg mig ikke om Grundtvigianismen i sin radicale Skikkelse, saaledes som den nu optræder ogsaa paa Lundby Højskole, staar for Folk som noget Sektérvæsen (jeg var virkelig i Tvivl, da jeg skulde indgive Nytaarsberetning om Sekterere her, om ikke nok Højskolen i L. burde tages med, saavist den ikke er i Folkekirken eller rettere saavist den fører en aldeles amphibialsk Tilværelse:

⁴⁸) Således også Jelma Olsen: *Fra grundtvigske Kredse* (1915), 57.

hverken i eller udenfor) — men Grundtvigianisme og Grundtvigianisme ere jo nu ogsaa 2 Ting. Jeg vilde gjerne have Folks Øjne her lukkede op for dette, at Troens Grundvold er den samme, at der er én Tro og én Daab o.s.v. Om alt det lovløse Uvæsen bliver der da mindre Lejlighed til at tale. Men samtaler jeg med Grundtvigianere herom — og af dem er her jo nogle faa, der, om de end ikke med Hud og Haar have givet sig Højskolen i Vold, saa dog højlig respektere Alt hvad der rører sig dér — ja saa maa jeg jo paaavise, hvorfra »Nøden« stammer, fra deres eget ustyrlige Hjerte, deres letfærdige Brug af Guds eget hellige Ord, deres forfængelige Selvtillid, deres Afguderi over for Grundtvig og hvert Ord der udgik af hans Mund — — men tale jeg om Dette, da har jeg i Sandhed Besindighed fornøden. Thi det følger af sig selv, at Modsigelsen mangler ikke og det med de tomme Fraser og Talemaader, der, saa bekendte de end ere mig, stadig volde mig ny Kvalme og Væmmelse. Ja, kjære højærværdige Hr Biskop! dette er nu saa, og saa er det vel ogsaa rigtigst at udsige det, om De maaske end finder, at jeg mangler den Kjærlighed, der ikke bruger Fremfusenhed, men bærer Alt og fordrager Alt og taaler Alt. —

Stundom forlyder det, at nu har Lund fra Mors eller Møller fra Klim været her og holdt Forsamling i Højskolen, men om hvad der føres frem paa disse Møder, kan jeg Intet meddele, da selv Folk, som ellers højagte Laursen og hans Gjerning, nu holde sig borte fra Møderne. Der er en Proprietairfamilie paa Dybvadgaard i Lundby Sogn, der synes at holde sig til Højskolen med den gamle Trofasthed. Men da denne Familie, som en Følge heraf, holder sig fjernt fra mig, er den vanskelig at faa i Tale. Kun i én Ting er der sket Forandring: de gaa dog nu til Alters i Lundby Kirke, skræmmede af, at Skriftemaal og Absolution nok er faldne bort ved Altergangen i Forsamlingshuset⁴⁹, men

⁴⁹) Således som det var krævet af valgmenigheden på Mors og blevet skik under de frie kår, jfr. P. G. Lindhardt: Fem Aalborgbisper, 44.

ellers søge de deres Opbyggelse dér. Det var paafaldende nok at sé, at mens Højskolen saare jævnlig hejser Flag til Mindelse saa om Den og saa om Den, saa lade de i saa Henseende Lutherdagen gaa ubemærket hen! Det er først for nylig kommet til min Kundskab, at Lund fra Mors har konfirmeret Laursens 13aarige Datter. Saavidt jeg véd, var hun allerede før Konfirmationen bleven taget til Alters. Skal saadan Konfirmation ikke tilmeldes Sognepræsten til Indførelse i Kirkebogen, om end maaske uden No eller dog med vedføjjet Bemærkning angaaende ved Hvem denne Handling er udført?

Jeg havde en Aften Besøg af Hr. Laursen og hans højre Haand, Svendsen⁵⁰. Biskoppen erindrer maaske, at der var udgaaet Indbydelse til mig om at deltage i Højskolens Mindefest for gamle Grundtvig. Jeg havde hverken sagt ja eller nej, men var dog betænkt paa, helst at blive hjemme, om der blot vilde tilbyde sig en lille Forhindring, fordi jeg jo paa Forhaand vidste, at var det end en neutral Fest eller rettere en Fest paa neutralt Gebét, saa vilde jeg dog komme til at høre meget, der kunde blive mig vanskeligt at fordøje, ikke at tale om, at hvis jeg fulgte Opfordringen til at tale derovre, saa vilde jeg saare let komme til at forstyrre dem al deres Festglæde. Nu, Forhindringen tilbød sig: lidt Gigtsmerter i Ryggen, og jeg udeblev! Herover var jeg selv glad, jo mere jeg senere tænkte over Sagen; »man« har før søgt at kapre Sognepræsten i Farstrup til Løkkemand for Sognets Beboere. Som saadan vil jeg ikke bruges. Jeg maatte ogsaa komme til at tænke paa, hvor misligt det vilde være, naar de Sognefolk her, der i Grundtvigianismen se det pure Hedenskab, saa deres Præst træde op paa Højskolen! Biskoppen bestyrkede mig jo end mere, ved Deres Nærværelse her, i denne Overbevisning, og jeg beklagede kun, at hin Opfordring ikke var kommen til mig efter at Biskoppen havde været

⁵⁰) Lars Svendsen havde 1880 efterfulgt Knud Thøgersen som lærer på højskolen, jfr. A. Bobjerg, 34 ff.

her. Men altsaa havde jeg en Aften Besøg af Laursen og Svendsen, Anledningen var, at et 7 Aars Barn af Laursens ønskedes privat undervist som de andre Børn.

Jeg udtalte mig meget aabent overfor Laursen og erklærede ligefrem, at jeg var glad ved Biskoppens Ankomst her saa kort efter min Embedstiltrædelse, ogsaa af den Grund, at det nu stod mig langt klarere, hvordan min Optræden burde være overfor Højskolen. Jeg slog fast, at kunde jeg end selv, og det tvivlede jeg endda stærkt om under nærværende Omstændigheder, døje meget af hvad der føres frem derovre, *min* Tale vilde de dog aldrig kunne døje, og for min Menigheds Skyld var jeg fuldstændig paa det Rene med, at jeg slet ikke burde sætte min Fod indenfor Forsamlingshusets Dør eller i Højskolens Foredragssal. Min Aabenhed skaffede mig naturligvis kun en Spydighed fra Laursen om, at »jeg altsaa ikke var min egen Herre, men var under Aaget« — og fremdeles, »at jeg maaske frygtede for at blive smittet o.s.v.« En Spydighed, som jeg selvfølgelig afparerede med den Bemærkning, at naar der siden mine første Studenteraar er forsøgt paa at faa mig over paa den Side, men Dette stadig er mislykket, saa har jeg ingen Frygt nu for at blive smittet, nu Alt er bragt saa yderligt som vel kan tænkes. Tvertimod er jeg nu bleven konservativere end nogensinde. Og forresten paaviste jeg Laursen det aldeles bibelske i min Optræden, min Efterfølgelse af Paulus' Raad ang. de svage Brødre, der nok i nogen Maade kan anvendes her, hvor de Fleste har et fuldstændigt Skjævsyn paa Grundtvigianismen. Til sidst lod det ogsaa paa Laursen som han dog følte sig noget overbevist af mine Ord. Han endte med at bede om »at jeg ikke vilde skade Ham og hans Virksomhed her i Sognene«, hvad jeg jo med god Samvittighed kunde love. Et andet er rigtignok, om han vil gjøre det Samme overfor mig. Laursen gjorde Indtryk paa mig som en vistnok alvorlig Mand, men ganske bestemt ogsaa uvidende og lidet belæst. Han bruger færre Grundtv. Talemaader end sin

fuldtro Svend, Hr Svendsen. Jeg maatte sande Biskoppens Ord om ham: »at han er ikke kommen paa sin rette Hylde.« Der er vistnok meget af Indre Missions-Kolporteuren i ham endnu. Men hvad nytter det, naar han alligevel lader sig rive med! Lærer Svendsen sluttede med at sige at han var rigtignok »bleven meget skuffet!« Det maatte jeg jo le af og glemte ikke ved Afskeden at sige: »Farvel, De skuffede Menneske.« Samme Svendsen var kommen for Skade én gang at søge ind i Lundby Kirke. At jeg nu aldrig mere faar ham at se dér, maa jeg jo nu se at gjøre mig fortrolig med Tanken om. Laursen takkede mig, fordi jeg ikke havde tilsagt hans Børn at møde ved Efteraarseksamen i Lundby Skole. Jeg gjorde ham opmærksom paa, at jeg tvende Søndage i Træk havde gjort Meddelelse herom fra Kirken, men havde ganske vist forsømt at give ham en direkte Meddelelse, fordi jeg vidste, at det var bragt til Laursens Kundskab. Næste Gang skulde jeg ikke forsømme dette. Saa svarede han mig noget om »at Børn af vellærte (?) Folk — if. en gammel Bestemmelse — ikke behøve at møde i Skolerne til Eksamen.« Men forresten gik jo det Hele fredeligt af, og vi har ikke setes siden. Men hvad tænker Ds. Højærværdighed! om mig, at jeg — trods Intet er oplevet og Intet er at fortælle — dog fylder den ene Side efter den anden og saaledes misbruger Biskoppens kostbare Tid. Det faar De nu tilgive mig venligst.

Jeg slutter med de kjærligste Hilsener — ogsaa fra min Kone — til Dem og Familie og beder nu kun Dem, kjære højærværdige Hr Biskop! mindes mig kjærligt i Deres Bønner. Jeg har allerede ofte mærket, at jeg i flere Henseender faar Dette meget behov. Her er Vanskeligheder baade uden-til og indentil. Men lad mig nu stanse. Jeg glemmer ikke, at der er En som bærer Alt ved sin Kraftens Ord, som bærer ogsaa mig og mine og min skrøbelige Gjærning. Denne Tro giver Frimodighed. Og naar jeg beder Dem kjære Hr Biskop om kjærlig Forbøn, da beder jeg Dem mest at have min svage Tro i Tanke og bede for den, at den maatte for-

øges mig. Nu kun en hjertelig Tak for alt godt i det gamle Aar og en Bøn om Overbærenhed overfor dette lange kjedsommelige Brev.

Deres med særdeles Højagtelse

ærb. og heng.

R. Bay Olsen.

Højvelbaarne og højærværdige

Hr Biskop I. Swane. R. af D. Dbmd.

7.

Farstrup Præstegd 27/3—84.

Kjære højærværdige Hr. Biskop!

Det er med en let Bæven, jeg idag sætter Pen til Papi-ret for at tilskrive Dem! Thi baade kan jeg jo vide, at mit forrige lange Brev var højst ufordøjeligt, saavist som det ikke bragte noget som helst af virkelig Interesse, og nu kommer jeg maaske endog til Dem, som den der trænger til Absolution. Ja vel forstaaet! en menneskelig Absolution for en menneskelig Skrøbelighed! Sagen er i Korthed følgende:

Forleden — 14 Marts — kom Laursen fra »Højskolen« til mig og Anledningen til hans Besøg var, som han strax fortalte mig, at han gjerne vilde have mig til at overtage Pastor Kochs Rolle som Overværende en Slags »Prøve« (Eksamen er jo et Ord der aldrig kommer over en Grundtvigianers Læber nutildags) paa »Højskolen«, en Prøve, der til-lige skulde overværes af Proprietair J. Juel paa Kornum-gaard og Lærer Christensen i Kornum. For at faa Hjælp fra Amtets Skolefond skal nemlig en saadan Prøve afholdes — hvad selvfølgelig D. Højærværdighed kjender! — og der skal kunne indsendes en Attest om at der vitterlig har været Fremgang at spore hos Eleverne. —

Nu, Laursen optraadte hin Aften overordentlig beskeden, saa jeg rigtignok fik et bedre Indtryk af Manden end for-rige Gang. Han er vist ogsaa i denne Tid en Del forkuet

af Pengesorger. Pekuniært har jo nemlig »Højskolen« aldrig kunnet svare Regning; gennemsnitlig har der aarlig været en 12—14 Elever. For Tiden er der 6 — skriver og siger Seks! — hvoraf den ældste er 42 Aar, den yngste 20! — Jeg talte jo nu en Del igjennem med Laursen atter om vort Forhold til hinanden og forsikrede ham paany at jeg hverken vil møde i Forsamlingshus eller i »Højskolen« som Taler eller som Tilhører. Men hvad denne »Prøve« angik, fandt jeg jo nok, jeg for min Samvittigheds Skyld kunde være med dertil. Det var jo ogsaa ret interessant for én Gangs Skyld at kigge lidt indenfor dette terra incognita. Selvfølgelig kunde jeg ikke andet end ironisere lidt over denne »Prøve«. Jeg vidste jo godt, at man her vilde faa mere at vide om hvad Lærerne kan end hvad Eleverne kan. Og jeg sagde ham gjentagne Gange, at jeg kun gik med dertil paa de Vilkaar, at hvis der ikke var nogen kjendelig Fremgang i Elevernes fremlagte Arbejder — de fremlægger alle tilsammen, fra de første Arbejder til de sidste — saa fik han ingen Anbefaling fra min Side. Saa kom »Prøvens« store Dag, den 20 Marts. Den var ejendommelig nok. Dér sad disse seks Elever i Sivtøfler: selvfølgelig rejste de sig ikke op ved vor Indtræden, men det var jo ogsaa for meget at forlange paa saa »fri« en Anstalt. Iøvrigt saa de dvaske ud, ikke mindst ham paa de 42. Der blev først sunget en Sang med Omkvæd »Frihed, Lighed, Broderskab«. Saa holdt Laursen et Foredrag over den russiske Historie, navnlig i Elisabeths og Katharina IIs Tid, et Foredrag, som jeg, Sandheden tro, maa bekjende var baade livligt og grundigt. Ikke desmindre sov vitterlig de tvende Elever, hvis Ansigter jeg kunde iagttage. Saa blev der sunget nok en mig ubekjendt Sang og Lærer Svendsen talte da, kort, men ret livligt om en Episode af Svenskekrigen under Carl XII. Dernæst fremlagdes de skriftlige Arbejder og Tegnebøgerne, der virkelig vidnede om en ikke ringe Fremgang hos Pluraliteten. Jeg skrev da en kort Anbefaling, der kun sagde saa meget som saa, at de hørte

Foredrag var gode og der var Fremgang i de skriftlige Arbejder og saa nævnede de enkelte Ting, hvori der til daglig arbejdedes. —

Nu venter jeg altsaa min Dom af Dem, kjære Hr. Biskop! Jeg tror, at dette ene lille Skridt allerede har skaffet mig nogle Venner her i Farstrup, hvilke godt kunne forstaa, at jeg iøvrig Intet kan have med »Højskolen« at gjøre, men dog vilde syntes lidet om et Afslag fra min Side overfor Laursens Begjæring. At Laursen er en alvorlig Mand, er der ingen Tvivl om. Vil han altid tale saa beskedent som forleden, kan jeg jo godt tale med ham og have Fornøjelse deraf. Vi Landsbypræster faa jo sjældent nok en Samtale med Mennesker, for hvem Christendommen er Sandheden og Livet. Han gjorde mig ogsaa hin Aften adskillige Indrømmelser angaaende deres — de radicale Grundtvigianeres — overdrevne Reformlyster. Naa, men det har vel ikke meget at betyde.

Nu haaber jeg, at hvis jeg skal have Skjænd, de da maa blive smaa, saa meget mere som jeg er meget nerveus i denne Tid, ja under Lægebehandling for mine Nerver. Det er den megen Nattelæsning som har ødelagt mig Nerverne; i Studentertiden var den nødvendig, da jeg som fattig Student maatte informere meget; men senere burde den været aflagt. Nu er den det! Vi have den slemme Diphiteritis her i Præstegaarden i denne Tid. Først vor Kokkepige, saa vor Barnepige. Det gaar ud over min lille Hustru. Gud se til os i Naade, at Børnene maa gaa fri. Dog hans Villie ske. Bed en kjærlig Bøn for os, kjære højærværdige Hr Biskop.

Mine Fastepredikener med tilhørende Katechisation paa Fastesøndagene (men iøvrigt er Kirkegangen god) have ikke set mange Tilhørere, ikke heller mange af den konfirmerede Ungdom. Mine Katechisationer i Efteraaret endmindre. Det er sørgeligt. Det er et eget Folkefærd heroppe. Adskillige Gange har jeg maattet være Forligelseskommisair, mundtlig og skriftlig. Folk tørne sammen ved mindste

Lejlighed. Mormonvæsenet er, saavidt det kan skjønnes, i Aftagende. »Menigheden« har alligevel lidt Respekt for Præsten. —

Der var en Tid Tale om, at »Højskolen« her vilde blive nedlagt og forvandlet til en Landbrugsskole. Men saa kom der andre Planer. Dog herom har vistnok Biskoppen set i Bladene.

Undskyld nu min Vidtløftighed! Jeg behøver næppe at sige Dem at vi med hjertelig Deltagelse har fulgt Begivenhederne paa Asmildkloster. Nylig kom vi ogsaa i Uro angaaende Frøken Elisabeth. Gud ske Tak at hun kom over det.

Megen Undskyldning for min Skrift. Om den hidhører fra min indre Bæven eller fra, at jeg flere Timer har arbejdet i Haven, ved jeg ikke. Bemeldte Have, som Pastor Olesen⁵¹ i sin Tid omlagde, er slet ikke kulegravet!! Den milde Vinter har været mig god. Nu er i al Fald en stor Del af den kulegravet og de gamle daarlige Planter optagne.

Med kjærlig og ærbødig Hilsen til Dem Alle i Bispegaard og paa Asmildkloster.

Deres med dybeste Højagtelse
ærb. og hengivne

R. Bay Olsen.

Højvelbaarne og højærværdige
Hr. Biskop I. Swane, R af D. Dbmd.

⁵¹) F. C. Olesen, sognepræst i Farstrup-Lundby 1863—75.